

**SHAMSIDDIN GURLONIYNING “AL-KIFOYA” ASARI: “HIDOYA”
SHARHLARI ORASIDAGI MAVQEI VA O‘ZIGA XOS JIHATLARI***Imom Buxoriy nomidagi Toshkent**Islom instituti talabasi***Muhriddin Abbosxonov**

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada hanafiy fiqhining eng nufuzli matnlaridan biri bo‘lgan Burhoniddin Marg‘inoniyning “Hidoya” asariga yozilgan sharhlar orasida Shamsiddin Gurloniyning “Al-Kifoya” asarining o‘rni va o‘ziga xos jihatlari tahlil etiladi. Muallif Gurloniyning sharhga yondashuvi, ilmiy tafakkuri va mantiqiy uslubini chuqur tahlil qiladi hamda uni boshqa mashhur sharhlar — jumladan Ibn Humomning “Fathul Qodir”i va Badriddin Ayniyning “Inoya”si bilan solishtiradi. Asarda Gurloniyning tanqidiy fikrlash qobiliyati, mazhablararo qiyosiy tahlil yuritishi, dalillarga asoslangan yondashuvi va fiqhiy masalalarni soddalik bilan bayon qilish uslubi alohida ta’kidlanadi. Shuningdek, maqolada “Al-Kifoya” asarining amaliy fiqhda tutgan o‘rni, diniy ta’limdagi ahamiyati va zamonaviy fiqhiy tafakkurdagi dolzarbligi yoritiladi. Muallif xulosasiga ko‘ra, “Al-Kifoya” nafaqat “Hidoya” matnini tushunishga xizmat qiluvchi izohiy manba, balki talabalarni mustaqil fikrlashga undovchi, ijtihodiy tafakkurni rivojlantiruvchi bebaho ilmiy meros sifatida qadrlanishi lozim.

Kalit so‘zlar: Hanafiya mazhabi, fiqh, Hidoya, Al-Kifoya, Shamsiddin Gurloniy, sharh, qiyosiy yondashuv, ijtihod, fiqhiy tafakkur, diniy ta’lim, Marg‘inoniy, Fathul Qodir, Inoya, amaliy fiqh.

Islom fiqhida hanafiylik mazhabi tarix davomida boy ilmiy merosni vujudga keltirgan. Bu meros ichida Burhoniddin Marg‘inoniyning “Hidoya” asari hanafiylik fiqhining eng muhim va ta’sirli matnlaridan biri sifatida alohida o‘rin tutadi. “Hidoya”ga asrlar davomida ko‘plab sharhlar yozilgan. Bu sharhlar orasida Shamsiddin Gurloniy tomonidan yozilgan “Al-Kifoya fi sharhi Hidoya” asari o‘z ilmiy yondashuvi, tafsilotga berilgan e’tibor va mantiqiy uslub bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada “Al-Kifoya” asarining o‘ziga xos jihatlari, boshqa sharhlardan farqli tomonlari va ilmiy jamoatchilik orasidagi darajasini bayon qilishga harakat qilamiz.

“Hidoya” va unga yozilgan sharhlarning umumiy ko‘rinishi. “Hidoya” hanafiylik mazhabining o‘rta hajmli, ammo nihoyatda mazmunli va mukammal fiqhiy matnidir. Undagi mazmuniy zichlik va qiyosiy yondashuv uni keyingi avlod ulamolari uchun asosiy manba sifatida e’tiborga loyiq qildi. Shuning uchun ham unga ko‘plab sharhlar, hashiyalar va tarjimalar yozildi. Misol uchun: Ibn Humomning “Fathul Qodir” asari, Badriddin Ayniyning “Inoya” asari va boshqa shu kabi ko‘plab asarlar

juda ham mashhur. Bu sharhlar o'ziga xos uslub va yondashuvga ega bo'lsa-da, ularning orasida Gurloniyni "Al-Kifoya" asari alohida ajralib turadi.

"Al-Kifoya" asarining yaratilish sababi va muallif haqida. Shamsiddin Gurloniy XIII-XIV asrlarda yashagan mashhur hanafiy faqihlaridan biridir. U ilmiy faoliyatini Buxoro va Gurgon kabi yirik ilm markazlarida olib borgan. "Al-Kifoya" asari — u tomonidan "Hidoya"ga yozilgan muhim va keng qamrovli sharh bo'lib, unda faqatgina matnni izohlash bilan kifoyalanmay, balki ko'plab fiqhiy masalalarga izchil dalillar, qiyoslar va boshqa mazhablarning qarashlari bilan ham yondashiladi.

"Al-Kifoya"ning boshqa sharhlardan asosiy farqli jihatlari.

1. Ilmiy chuqurlik va tafsilotlarga e'tibor: Gurloniy "Hidoya" matnini sharhlashda faqatgina matn mazmunini tushuntirish bilan cheklanmagan, balki har bir fiqhiy masalaga oid dalillarni keltirib, ularning manbalarini tahlil qilgan. Ayniqsa, Qur'on va Hadis asosida olib borilgan hujjatlar muallifning yuksak ijtihodiy salohiyatidan dalolat beradi.

2. Mazhablararo qiyosiy yondashuv: "Al-Kifoya"da muallif faqat hanafiylik doirasida emas, balki shofeiylilik, molikiylik va hanbaliylik qarashlariga ham murojaat qilgan. Bu holat asarning faqat hanafiylar uchun emas, balki kengroq fiqhiy doiralar uchun ham manba bo'lishiga sabab bo'lgan.

3. Til va uslub soddaligi: "Al-Kifoya" til jihatidan murakkab va so'zbozlikka berilmagan. Unda fiqhiy masalalar lo'nda, lekin aniq va tushunarli tarzda izohlangan. Bu esa asarni nafaqat ulamolar, balki talabalar uchun ham foydali manbaga aylantirgan.

4. Asarga tanqidiy yondashuv: Gurloniy "Hidoya"dagi ba'zi iboralarga tanqidiy yondashadi. Ba'zan Marg'inoniyning fikrlariga ehtiyotkorlik bilan e'tiroz bildiradi yoki muqobil qarashlarni keltirib o'tadi. Bu esa uning mustaqil fikrlovchi faqih bo'lganini ko'rsatadi.

5. Amaliy masalalarga urg'u berilishi: "Al-Kifoya"da ko'plab amaliy hayotga oid savollar muhokama qilingan. Tijorat, moliyaviy muomala, sud-huquq, meros, ibodat kabi mavzular keng yoritilgan. Bu jihat asarni fiqhiy masalalarda zamonaviy hayot uchun ham dolzarb qilgan.

"Al-Kifoya"ning ilmiy jamoatchilik orasidagi o'rni. "Al-Kifoya" asari hanafiy fiqhi tarixida muhim o'rin egallaydi. U ko'plab fiqhiy manbalarda tilga olinadi, zamonaviy tadqiqotlarda muhim asos sifatida foydalaniladi. Markaziy Osiyolik faqihlar orasida ayniqsa yuksak e'tirofga sazovor bo'lgan. Shuningdek, bu asar orqali Gurloniy o'z zamonasining yetuk fiqhshunos olimi sifatida tanilgan.

Xulosa qilib aytganda, Shamsiddin Gurloniyni "Al-Kifoya" asari hanafiy fiqhiga oid yozilgan eng salmoqli va ta'sirli sharhlardan biri bo'lib, u o'zining ilmiy chuqurligi, tahliliy yondashuvi va uslubiy aniqligi bilan "Hidoya" sharhlari orasida alohida o'rin egallaydi. Asar faqatgina fiqhiy matnni tushuntirishdan iborat emas — u

ijtihodiy tafakkur, dalillarga asoslangan qaror chiqarish va mazhablararo taqqoslash ruhini oʻzida mujassam etgan. Aynan shu jihatlar uni bugungi kunda ham dolzarb va oʻquvchilarga foydali manba sifatida qadrlashga asos yaratadi.

Bugungi oliy diniy taʼlim muassasalari uchun “Al-Kifoya” asari nafaqat “Hidoya”ni chuqur tushunishga yordam beruvchi izoh, balki talabalar tafakkurini mustahkamlovchi, ularni mustaqil fikr yuritishga chorlovchi amaliy fiqh qoʻllanmasi boʻlishi mumkin. Gurloniy asarida masalalarga yuzaki yondashmaydi — u har bir masalani dalillar bilan mustahkamlaydi, izchil tarzda taʼriflaydi va mantiqiy asoslarda yechadi. Bunday uslub ayniqsa bugungi zamonaviy diniy tafakkurda yetishmayotgan muhim jihatdir.

Zamonamizda diniy taʼlimning sifati va chuqurligini oshirish uchun, “Al-Kifoya” asari talabalarga taklif etilishi, dars jarayonlarida oʻqitilishi va mustaqil oʻrganishga tavsiya etilishi lozim. Bu asar nafaqat oʻtmish ilmiy merosini tiklaydi, balki fiqhiy tafakkurni yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi. Uni oʻqigan har bir talaba nafaqat fiqhiy bilimga, balki metodik fikrlash, tanqidiy yondashuv va dalil asosida ijthod qilish madaniyatiga ega boʻladi.

Shu bois, “Al-Kifoya”ni unutib boʻlmaydi — u qayta kashf etilishi, taʼlim dasturlariga kiritilishi va yangi avlodlarga yetkazilishi lozim boʻlgan bebaho merosdir. Bu asarni oʻqish — hanafiy fiqhining chuqur ildizlariga qaytish, ijthodiy tafakkurni qayta jonlantirish demakdir.

Foydalangan manba va adabiyotlar:

1. "Al-Asas fis-Sunna va Fiqhiha", Said Hawwa, Dar as-Salam lit-Tiba'a van-Nashr, Birinchi nashr, 1414 hijriy – 1994 milodiy.
2. "Bidayat al-Mujtahid", Abul-Valid Muhammad ibn Ahmad ibn Muhammad al-Qurtubiy (Ibn Rushd al-Hafid nomi bilan mashhur), Nashriyot: Matba'at Mustafa al-Babi Misr. Toʻrtinchi nashr, 1395 hijriy.
3. "Badai' as-Sanai' fi Tartib ash-Sharoi'", Alauddin, Abu Bakr ibn Ahmad al-Kasoniy, Nashriyot: Dar al-Kutub al-Ilmiya, Ikkinchi nashr, 1406 hijriy.
4. "Taj al-Arus min Javohir al-Qamus", Muhammad ibn Muhammad ibn Abdulrazzoq al-Husayniy az-Zabidiy, Muharrirlar guruhi, Nashriyot: Dar al-Hidaya.